

УДК 343.347.2

**ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОШИРЕННЯМ
ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ ТА ВЕНЕРИЧНИХ ХВОРОБ**

**DETERMINATION OF CRIMES RELATED TO THE SPREAD
OF HIV (HUMAN IMMUNODEFICIENCY VIRUS) AND VENEREAL DISEASES**

Старко О.Л.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Статтю присвячено питанню особливостей кримінологічної детермінації злочинів, пов'язаних із поширенням ВІЛ-інфекції та венеричних хвороб. Визначено найбільш типові криміногенні явища і процеси, що обумовлюють ці злочини. Особливу увагу приділено поведінці потерпілого як одного з основних чинників злочинів цього виду.

Ключові слова: детермінанти, зараження, потерпілий, ВІЛ-інфекція, венеричні хвороби.

Статья посвящается вопросу особенностей криминологической детерминации преступлений, связанных с распространением ВИЧ-инфекции, венерических заболеваний. Определено наиболее типичные криминогенные явления и процессы, способствующие этим преступлениям. Отдельное внимание уделено поведению потерпевшего как одного из главных факторов преступлений этого вида.

Ключевые слова: детерминанты, заражение, потерпевший, ВИЧ-инфекция, венерические заболевания.

The article is devoted to the determination of criminological characteristics of crimes related to the spread of HIV and venereal diseases. The most typical criminogenic phenomena and processes that lead to these crimes have been defined. The behavior of the victim as one of the main factors of this type of crime has been distinguished.

Key words: determinants, infection, the victim, HIV infection, venereal diseases.

Проблема вивчення явищ та процесів, які обумовлюють злочини, є актуальною, оскільки від її вирішення залежить ефективність та результативність заходів протидії злочинності.

Поширення ВІЛ/СНІДу, венеричних хвороб має безпосередній криміногенний характер, що зумовлює використання у боротьбі з цими хворобами не лише медико-профілактичних, а й правових, у тому числі кримінально-правових заходів протидії. Зокрема, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130), неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 131), зараження венеричною хворобою (ст. 133).

За досить високих показників зростання захворюваності на ВІЛ-інфекцію/СНІД (з 1987 р. по жовтень 2013 р. зареєстровано 241320 нових випадків ВІЛ-інфекції та 65449 СНІДу, померлих від СНІДу 31651 [1]), число зареєстрованих за період з 1992 р. по 2011 р. (тобто за 20 років) злочинів, передбачених ст. 130, 131 КК України, становить всього 262 та 9 відповідно [2]. Ці дані офіційної статистики свідчать не лише про високу латентність цих злочинів, а й про малоефективність застосування норм закону про кримінальну відповідальність, а також їх недосконалість. Ця обставина дає підстави вважати, що більш ефективними у плані протидії цьому виду злочинів є заходи запобігання, дієвість яких залежить саме від установлення тих явищ і процесів, які обумовлюють ці злочини.

Проблеми причинності та протидії злочинам, пов'язаним із поширенням ВІЛ/СНІДу, венеричних та інших інфекційних захворювань, не дістали широкого висвітлення в юридичній науці. Цій тематиці присвячено невелике коло праць. Це роботи І.С. Вікторова, О.М. Джужі, В.Є. Михайлова, Д.В. Рівмана та інших.

Отже, спробуємо встановити комплекс тих явищ і процесів, які обумовлюють злочини, пов'язані з поширенням ВІЛ/СНІДу та венеричних хвороб.

Запобіжному впливові підлягає, насамперед і головним чином, те, що предметно обумовлює злочинні прояви та злочинність загалом. Звідси постає завдання максимально обґрунтовано, точно і предметно визначити ті явища, факти, процеси, умови, від яких залежить обумовлення злочинності, насамперед її спричинення [3, с. 183].

У кримінологічній науці детермінацію злочинності визначають як сукупність явищ, процесів, фактів, проявів, з якими вона взаємопов'язана та якими обумовлена [3, с. 184]. До системи кримінологічної детермінації відносять такі її елементи, як причини, умови, корелянти. Важливішими щодо впливу серед детермінант є причини та умови. Причини злочинності – це ті явища, які її породжують. Умови – це явища, котрі безпосередньо не породжують злочинності, проте слугують певними обставинами, що сприяють її виникненню та існуванню [4, с. 77].

Слід зазначити, що поділ детермінант на причини та умови, коли мова йде про злочинність чи її види, є умовним. Однак у відповідних конкретних взаємовідносинах певний елемент обумовлення може виконувати лише одну функціональну роль причини або умови [3, с. 188-189].

Аналіз досліджень, присвячених проблемам боротьби зі злочинами, пов'язаними з поширенням ВІЛ-інфекції, венеричних хвороб, показує, що до найбільш типових криміногенних явищ і процесів, які детермінують ці злочини, слід віднести наступні:

1) негативні елементи свідомості та психології особи, які мають асоціальний характер;

2) загальне розмивання меж моральності, морального та аморального; руйнування духовності;

3) індивідуальні характерологічні, емоційні та морально-психологічні властивості, що гальмують розсудливість, застереження та стимулюють необережну мотивацію злочинів;

4) недоліки медико-правової пропаганди заходів профілактики ВІЛ-інфекції, венеричних хвороб;

5) поширення наркоманії, пияцтва, хронічного алкоголізму, в тому числі й серед неповнолітніх, збільшення числа безпритульних;

6) негативний морально-психологічний вплив ЗМІ;

7) спотворене уявлення про допустимість відхилення від заходів, спрямованих на недопущення інфікування, в тому числі й медичними працівниками;

8) правовий та моральний нігілізм серед усіх верств населення та зокрема серед його маргінального прошарку;

9) погіршення психологічного стану суспільства та психічного здоров'я населення;

10) недоліки у сфері морального, сімейного, ставового виховання молоді;

11) недосконалість законодавства про кримінальну відповідальність за зараження ВІЛ-інфекцією, венеричною хворобою, неефективність його застосування у боротьбі зі злочинами цього виду;

12) помилкове сподівання щодо можливості уникнути зараження;

13) недоступність культурного дозвілля для значної частини населення.

Враховуючи роль кожного з вищеперерахованих чинників, окремо підкреслимо, що механізм даних злочинів головним чином пов'язаний із поведінкою потерпілого (окрім випадків зараження потерпілого внаслідок неналежного виконання професійних обов'язків), про що свідчать дані проведених досліджень. Так, І.С. Вікторов, який досліджував причини зараження венеричними хворобами, зазначає, що саме характер негативної поведінки потерпілих у 80% випадків сприяв вчиненню цих злочинів і зараженню їх венеричною хворобою [5, с. 90].

Вчинення злочинів, пов'язаних із поширенням ВІЛ-інфекції, венеричних та інших інфекційних захворювань не можливе без активної участі в них самої жертви. Без більш чи менш активних дій жертви зараження не можливе, як зазначає російський віктимолог Д.В. Рівман. Даний злочин за своєю специфікою такий, що цілком безініціативної жертви бути не

може (за винятком окремих випадків, де зараження пов'язано зі звалтуванням чи іншими діями насильницького характеру) [6, с. 172].

Отже, у більшості випадків має місце «віктимологічна вина» потерпілого, яка передусім є умовою реалізації антисуспільної та асоціальної установки й дефектів правосвідомості суб'єкта під час учинення злочину, обставиною, яка сприяє його вчиненню [7, с. 85]. Як правило, особисті якості потерпілого від зараження можуть сприяти вчиненню злочину або вплинути на формування та реалізацію наміру суб'єкта злочину, визначити спрямованість та характер дій, штовхнути його у сприятливій ситуації на вчинення суспільно небезпечного діяння.

Кримінологічне значення має не будь-яка поведінка жертви, а лише та, що сприяє виникненню злочинної рішучості чи її реалізації або формуванню кримінологічної ситуації [8, с. 98]. Характеристика процесу впливу потерпілого на механізм злочинної поведінки, як правило, здійснюється з урахуванням ступеня вираження негативних характеристик віктимогенної активності жертви злочину [9, с. 128].

Віктимологічно значимими в цьому плані є наступні характеристики потерпілого:

1. Аморальна поведінка, яка виявляється у безладних статевих стосунках, легковажності у виборі статевого партнера. Так, Д.В. Рівман зазначає, що 38,1% жертв зовсім не були знайомі з особою, від якої заразились. 61,9% були знайомі із джерелом зараження, з них лише 9,5% були у постійних стосунках, 52,4% були випадковими знайомими [6, с. 170].

Про те, що випадкові статеві зв'язки для потерпілих є нормою поведінки, свідчать і дані, наведені українським кримінологом О.М. Джужею. Більш чи менш тривале знайомство з носієм вірусу, як зазначає вчений, мали 23% потерпілих, інфікувалися від випадкових знайомих, яких знали 1-2 дні, – 40%, зовсім не були знайомі до вступу у статеві зв'язки – 37% [10, с. 13].

Типовою є поведінка, коли жертва самостійно виявляє високу активність у пошуку партнера. Серед потерпілих є частка тих осіб, які мали статеві зносини з пов'язаними, яких відносять до так званих груп ризику.

2. Алкоголізм, пияцтво, наркоманія, які суттєво впливають на поведінку жертви в ситуації зараження. Стан сп'яніння призводить до різкого зниження критичності, втрати відчуття небезпеки. За спостереженнями О.М. Джужі, під час статевого контакту лише 34,7% потерпілих перебували у тверезому стані [10, с. 13].

3. Спосіб життя потерпілого, пов'язаний із певни-

ми обставинами: відсутність сім'ї чи проживання далеко від сім'ї. Серед жертв є особи, які не мають постійного місця проживання. Велику частку, особливо серед заражених ВІЛ-інфекцією, складають особи з нетрадиційною сексуальною орієнтацією. Серед груп ризику за рівнем зараженості ВІЛ-інфекцією вони посідають перше місце у світі.

4. Відсутність життєвого досвіду. Вікова категорія потерпілих від зараження ВІЛ-інфекцією – це особи молодого та середнього віку (від 21 до 42 років). За статтю переважно чоловіки (90%), які на момент зараження були неодружені (60%) або були розлучені (10%) [3, с. 173].

Потерпілі від зараження венеричною хворобою розподілились, за даними І.С. Вікторова, таким чином: неповнолітні (16-17 років) – 0,9%; від 18 до 21 року – 5,3%; від 21 до 30 років – 49%; від 30 до 40 років – 30%; від 40 до 50 років – 12,1%, старші за 50 років – 2,7%. Отже, більше 80% потерпілих складають люди у віці до 40 років [5, с. 90].

5. Низький культурний та освітній рівень, медична безграмотність, яка полягає у відсутності знань щодо небезпечності інфекційних захворювань, шляхів їх передачі та заходів їх профілактики.

6. Байдужість до власного здоров'я, нехтування заходами профілактики.

Отже, провокуюча поведінка потерпілого суттєво впливає на виникнення злочинного наміру і вчинення злочину та виступає як одна з основних детермінант цих злочинів.

Підводячи підсумки, зазначимо, що хоча зараження ВІЛ-інфекцією та венеричною хворобою пов'язане з дією багатьох об'єктивних чинників, які характеризуються певними потенціалом небезпечності, особливо щодо ВІЛ-інфекції (невиліковність, шляхи передачі вірусу тощо), визначальну роль усе-таки відіграють саме суб'єктивні чинники. Це, зокрема, негативні якості особи, суспільна неприйнятність та небезпечність спрямованості особистості. Характерним є те, що ці якості стосуються як особи злочинця, так і в більшості випадків особи потерпілого (окрім випадків зараження потерпілого внаслідок неналежного виконання професійних обов'язків).

Таким чином, провокуюча поведінка потерпілого у поєднанні з негативними елементами свідомості та психології особи злочинця, що мають асоціальний характер, виступають основними детермінантами злочинів цього виду. Врахування цих обставин дасть змогу визначити основні шляхи запобіжного впливу з метою недопущення поширення небезпечних інфекційних захворювань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кількість офіційно зареєстрованих ВІЛ-інфікованих протягом жовтня 2013 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dssz.gov.ua/index.php/operatyvna-informaciya>.
2. Довідка Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України за 1992–2011 рр. – Рукопис.
3. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. / А.П. Закалюк. – Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.
4. Іванов Ю.Ф., Джужа О.М. Кримінологія : навч. посіб. / Ю.Ф. Іванов, О.М. Джужа. – К. : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2006. – 264 с.
5. Викторов И.С. Уголовно-правовая ответственность за распространение венерических заболеваний (Уголовно-правовое и криминалистическое исследование) / И.С. Викторов ; под ред. проф. И.С. Ноя. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1980. – 110 с.

6. Ривман Д.В. Криминальная виктимология / Д.В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
7. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / За заг. ред. проф. О.М. Джужі. – К. : Атіка, 2006. – 352 с.
8. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : [підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів] / за ред. проф. І.М. Даньшина. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
9. Туляков В.А. Виктимология: социальные и виктимологические проблемы / В.А. Туляков. – Одесса : Юридическая литература, 2000. – 336 с.
10. Джужа О.М. Запобігання поширенню СНІДу. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми : автореф. дис. доктора юрид. наук : 12.00.08 / О.М. Джужа ; УАВС. – К., 1996. – 47 с.